

RÁNKI GYÖRGY:

A TÁRSADALMI STRUKTÚRA TÖRTÉNETI ELEMZÉSÉNEK PROBLÉMÁI

Az átalakuló és a jövőben negyedévenként megjelenő Világtörténet, társadalomtörténettel foglalkozó számmal kezdi új folyamát. Nem a szerkesztőség íróasztalán felhalmozódó cikkek véletlene folytán, hanem tudatos választás alapján alakult ki az új szám tartalma. Az utóbbi időben szerencsés – és nem gyakori – módon mind a szűkebben vett szakma, mind a szélesebb olvasóközönség érdeklődése a társadalomtörténet felé fordult. A hagyományos politikatörténet, ami a történeti irodalomban máig is túlteng, távolról sem volt képes választ adni mindazokra a kérdésekre, melyek a mai kor emberét a történelemben érdeklik. A nem régiben előtérbe került gazdaságtörténet válaszai viszont, ha ugyan alapvető összefüggéseket világítottak is meg, nem tudták a társadalmi fejlődés folyamatainak totalitását nyújtani. A hiány még inkább érezhetővé vált a többi társadalomtudomány megerősödése folytán. Joggal merülhetett fel többek között az a kérdés, hogy milyen történettudomány az, amely nem tud mit kezdeni a szociológia eredményeivel. A társadalomtörténet tehát egyszerre kínálja az emberiség mindennapi életének teljesebb történetét és a többi társadalomtudomány számos metodológiai kérdésfeltevésének és módszerének felhasználását és ezáltal a történetírás elméleti és módszertani gazdagításának lehetőségét.

A társadalomtörténet körvonalai természetesen még csak kialakulóban vannak. Többnyire ide sorolják az újabban módszertanilag gazdagodó történeti demográfiát, művelődéstörténetet, a várostörténetet, a társadalmi mozgalmak és szervezkedés történetét, a társadalmi átalakulás intézménytörténeti aspektusait és végül döntően az osztályok és társadalmi rétegek illetőleg a társadalmi struktúra és a mobilitás kérdéseit.

Ha kísérletet tennénk a társadalomtörténet eddigi kutatási eredményeinek felmérésére, minden vita nélkül arra a megállapításra jutnánk, hogy ebben mindmáig a társadalmi struktúra kutatása foglalja el a centrális helyet.

A társadalmi struktúra kérdése iránti érdeklődés távolról sem tekinthető véletlennek. A modern, tudományos és nem krónika jellegű történet-

írás mindenekelőtt a történelemben működő társadalmi erők felismerésével kezdődött. Jóllehet Marx nem egy alkalommal leszögezte, hogy az osztályok szerepének felismerése nem az ő gondolati rendszeréből származik, mégis hosszú ideig az osztályproblematika elválaszthatatlanul összefonódott a marxista történelemfelfogással. Természetesen manapság a társadalmi osztályok problematikája már kevésbé a marxista történelemfelfogás kizárólagos sajátja, sokkal inkább szerves része a történelem mindazon megközelítéseinek, amelyekben a társadalom-gazdasági szempontok dominálnak.

Ma már azonban az is kutatási feladattá fogalmazódott, hogy a társadalom alapjainak vizsgálatán, az osztályviszonyok elsődleges felvázolásán túlmenően a társadalmi struktúra és rétegződés teljes történeti vizsgálatára van szükség. Természetesen nem úgy, hogy ezt szembeállítjuk az osztályviszonyokkal, hanem éppen annak keretei között az alapvető termelési viszonyokkal funkcionális egységben; figyelembe véve, hogy a társadalmi struktúra a legtágabb értelemben magában foglalja az egész társadalmi rendszert.

A társadalmi struktúra, az osztályok alakulása és változásai a gazdasági átalakulás következtében tehát mindenekelőtt elméleti okokból került az érdeklődés középpontjába. De növelte a kérdés iránti érdeklődést az a körülmény is, hogy viszonylag gazdag statisztikai adatbázissal rendelkező, számos világos módszertani kérdést felvető és a nemzetközi összehasonlításra kiválóan alkalmas kutatási területről van szó. Az újabban előtérbe került kvantifikációs bizonyítási eljárásoknak itt tág tere nyílt, így nyilván alkalmazható volt rá az a felfogás, mely szerint, ha meg tudod mérni azt, amiről beszélsz és számokban ki tudod fejezni, akkor mindenképpen tudsz valamit arról, amiről beszélsz. Ellenkező esetben viszont tudásunk igen sovány és bizonytalan.

Végül, de nem utolsósorban a társadalmi struktúra iránti érdeklődést nagyban előmozdította az a tény is, hogy ezek a kutatások nyújtottak leginkább alkalmat a szociológia és a történettudomány találkozására is.

A társadalmi struktúra kutatása a történelmi folyamatok különböző aspektusaira kínál válaszokat. Egyrészt a modern gazdasági folyamatok (iparosodás, a terciér szektorok előrenyomulása) társadalmi hatásait képes megvilágítani, másrészt a gazdaság jellegének forradalmi változásból következő új folyamatok megvizsgálását segítheti. Hadd utaljunk itt mindenekelőtt olyan kérdésekre, mint a társadalmi struktúra polarizálódása vagy egyenlősödése, a különböző osztályok és rétegeknek a termelési folyamatban változott helyének társadalmi következményei, vagy a társadalmi mobilitás kérdése a társadalmi, politikai és gazdasági élet ellenőrzése és irányítása (osz-

tály, réteg és elitprobléma) végül, de nem utolsósorban a társadalmi rétegződés és átalakulás politikai és mentalitástörténeti összefüggései. A társadalmi struktúra kutatás helyes elméleti alapról tehát lényeges segítséget nyújthat ahhoz, hogy a társadalmat történeti valóságának megfelelő kategóriákkal elemezzük és ne ragadjunk meg akár elavult, akár túl elvont és a történelmi szituáció bonyolultságát elégségesen meg nem világító és magyarázó fogalmi rendszerekkel. Hozzásegíthet ahhoz is, hogy a gazdasági szféra társadalomformáló szerepét ne abszolutizáljuk és a társadalmi kapcsolatrendszert a maga objektív és szubjektív eszmei ideológiai hálózatával együttesen kutassuk és értelmezzük.

Az itt közölt tanulmányok kiválasztását a gazdag irodalomból az indokolta, hogy egyfelől a társadalmi struktúra összefüggésrendszerének áttekintéséhez járulnak hozzá, másrészt a modern társadalmak olyan új képződményét (alsóközéposztály) próbálják teoretikus szinten megvilágítani, melynek helyzete és mozgása elméleti és empirikus szinten a mai politikai és ideológiai viták középpontjában áll.

Ránki György